

ЕФЕКТИВНІ ФОРМИ ПОЗАКЛАСНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В ШКОЛІ

EFFECTIVE FORMS OF EXTRACURRICULAR ACTIVITIES IN PROCESS OF LEARNING THE UKRAINIAN LITERATURE AT SCHOOL

Корнілова К.О.,

orcid.org/0000-0002-1734-9407

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української літератури

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

Резніченко Ю.О.,

orcid.org/0000-0003-0437-2242

доктор філософії зі спеціальності 035 Філологія,

доцент кафедри української літератури

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

У статті розглядається сукупність методик для якісного проведення позакласної роботи на уроках української літератури. Зокрема інноваційні, інформаційні технології, читацька компетентність, мультимедійність, діяльнісний та мотиваційний методи, онлайн-програмування тощо. Усі форми є ефективним джерелом розвитку аналітичних здібностей учнів і можуть застосовуватися на різних рівнях вивчення предмету. Пропонується для ефективного вивчення творів письменників у позашкільний час застосовувати асоціативні малюнки, символи, схеми, опорні слова і графічні організатори, які сприяють згортанню, спрощенню, візуалізації тієї інформації, яку необхідно засвоїти. Водночас актуальною є методика «Літературного діалогу з текстом», де учні формують уміння, навички навчальної або практичної діяльності; повторюють та закріплюють пройдений матеріал; знаходять інформацію, формують уміння і навички по систематизації інформації; візуалізують об'єкти, явища, процеси з метою їх дослідження та вивчення; аналізують відповідний аспект реальності для вивчення його структурних або функціональних характеристик тощо. Допоміжну інформацію пропонується розглядати за допомогою сканування QR-кодів, застосування цифрових сервісів Word It Out, Write Comics. Також можна використовувати сервіси для створення «хмаринок слів» (Word It Out, Word Cloud Generation, Word Art, AnswerGarden тощо), ментальних карт (XMind, FreeMind, iMindMap, MindJet Mindmanager, Edrow Mind Map, Visual Mind тощо), інтерактивних плакатів (Thinglink, Glogster EDU, H5P тощо), коміксів (Bitstrips, Canva, Write Comics, Pixton, StoryboardThat) тощо. На прикладі позашкільної програми сьомого та дев'ятого класів розглядається практичність та ефективність методик: «інтелектуальної розминки», «пінг-понгу», «чистої дошки», «лицарського турніру», «впізнай мене», «подвійного щоденника» тощо. Запропоновані методики сприяють всебічному розвитку учнів, здобувачі освіти не лише читають й аналізують художні твори, але й застосовують знання, вміння й навички з інших дисциплін, мають змогу залучити свої смаки та уподобання до виконання завдань.

Ключові слова: медійність, діяльнісний напрям, мотивація, інноваційні методи, програмові навчальні теми, інтерактивне навчання.

The article considers set of methods for quality extracurricular work at the lessons of the Ukrainian literature. In particular, innovative, information technologies, reader's competence, multimedia, activity and motivational methods, online-programming, etc. All forms are effective sources of developing analytical skills of the students and can be applied at different levels of learning the subject. For the effective learning of works by authors in the extracurricular time it is proposed to use associative pictures, symbols, schemes, keywords and graphical organizers which encourage folding, simplification, visualization of information which needs to be processed. At the same time, method of "Literary dialogue with the text" is also topical, whereas students form skills and abilities of learning and practical activities; revise and consolidate the material, find information, form skills and abilities of systematization of information; visualize objects, occurrences and processes in order to study and investigate them; analyse corresponding reality aspect in order to study its structural or functional characteristics etc. Supporting information is proposed to view with the help of scanning the QR-codes, applying digital services Word It Out, Write Comics. One can also use services for creating "word clouds" (Word It Out, Word Cloud Generation, Word Art, AnswerGarden, etc.), mental maps (XMind, FreeMind, iMindMap, MindJet Mindmanager, Edrow Mind Map, Visual Mind, etc.), interactive posters (Thinglink, Glogster EDU, H5P, etc.), comics (Bitstrips, Canva, Write Comics, Pixton, StoryboardThat) etc. On the example of extracurricular programme in seventh and ninth form practicality and effectiveness of such methods are considered: "intellectual warm-up", "ping-pong", "tabula rasa" ("blank slate"), "knight tournament", "recognize me", "double diary" etc. Proposed methods encourage comprehensive development of the students, they not only read and analyse fiction, but also use knowledge, skills and abilities from other subjects and have the opportunity to involve their tastes and preferences in completing tasks.

Key words: media, activity direction, innovative methods, programme learning topics, interactive learning.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток освітнього процесу вимагає нових ефективних форм вивчення гуманітарних предметів. У позаурочний час надзвичайно актуальним є використання на заняттях інноваційних технологій, які зорієнтовані не тільки на поповнення знань здобувачів освіти з української літератури, а й особливо на розвиток умінь творчого, креативного, самостійного вирішення завдань та проблем практичного характеру, посилення інтелектуальної спроможності, пізнавальної активності, а також уміння свідомо та критично мислити в будь-якій ситуації. Водночас процеси глобалізації, трансформацій та інтеграції в сучасному суспільстві, а також поява нового покоління з іншим поглядом на життя актуалізують проблему потреби в нових підходах до організації навчального процесу в загальноосвітніх школах. Вони спрямовані на те, щоб формувати в учнів різносторонню особистість, яка володіє комунікативними навичками й здатна ефективно діяти в різних соціальних сферах. Компетентнісно спрямована система навчання в школі реалізується переважно через уроки української літератури під час позакласної роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час аналізу теми було застосовано дослідження Л. Пироженка, О. Пометуна, Г. Самохіна, М. Скрипника, Н. Суворова, Т. Симоненка, Н. Пентилука, А. Ярошенка та інших, які вивчали теоретичні засади, пов'язані з визначенням мети інноваційних методів, їх класифікації та результативності використання у навчальному процесі у позаурочний час з української літератури.

Проблема дослідження. Розглядається проблема ефективності застосування в позакласній роботі з української літератури сучасних навчальних методів, які сприятимуть розвитку читацької компетентності учнів.

Основні завдання. У дослідженні вирішуються ключові завдання: застосування інноваційних технологій; роль медійності; вплив діяльнісного та мотиваційного напрямів; роль програмних елементів для актуалізації читацьких умінь та навичок учнів; використання онлайн-платформ або спеціалізованих онлайн-сервісів для позакласної роботи.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабне вторгнення РФ на територію України вплинуло на освітню систему та по-новому розкрило психологічну готовність українських педагогів щодо реалізації професійної компетенції. Важливим фактором розвитку стало те, що підхід Нової української школи вимагає нового освітнього середовища, яке допомагають створити саме інформаційно-комунікаційні технології.

Особливо це стосується процесу вдосконалення літературних умінь та навичок у позакласній роботі. Під час уроків української літератури учні повинні орієнтуватися в інформаційно-освітньому середовищі, оперативно здобувати інформацію, якісно опрацьовувати різні за змістом тексти та вміти їх практично використовувати. Оскільки сам процес читання для багатьох нецікавий, тому розвиток пізнавальної діяльності та активне використання програмних систем є актуальним та важливим на уроках української мови. Успішне розв'язання цього завдання створює надійні передумови для глибокого та міцного оволодіння навчальним матеріалом, забезпечуючи умови для наступної систематичної роботи учнів над собою.

Застосування інформаційних технологій у позаурочний час сприяє пізнавальній діяльності, одним із завдань якої є створення комфортних умов навчання, за яких кожен учасник процесу відчуває свою інтелектуальну спроможність. Це насамперед діалогове навчання, в ході якого здійснюється взаємодія педагога та студента. Медійність та комунікація розвивають здатність взаємодії в процесі бесіди, діалогу з чимось (комп'ютером) або кимось (людиною) [7, с. 121].

Як вагома властивість педагога, інформаційно-комунікаційна компетентність активно застосовується в процесі навчання, виховання, методичної і дослідницької діяльності та власної неперервної професійної педагогічної діяльності. Також інформаційно-комунікаційна компетентність на основі аналізу педагогічних ситуацій допомагає формувати педагогічні завдання та знаходити оптимальні способи їх розв'язання.

Мультимедійність сприяє інформаційній діяльності (при вирішенні професійних завдань, навчанні, у повсякденному житті) з використанням інформаційно-комунікаційної компетентності. Вона передбачає володіння інформаційною компетенцією і сформованою готовністю (містить і особистісні якості) до вирішення відповідних завдань з урахуванням набутого досвіду, з можливістю самостійної організації власної діяльності, із здійсненням самоконтролю і усвідомленням особистої ролі при їх реалізації і можливих наслідків здійснення [8, с. 93].

Реалізація діяльнісного підходу на сучасних уроках мовно-літературної освітньої галузі в початковій школі включає ряд складових, що сприяють активному залученню учнів до освітнього процесу та розвитку їхніх творчих здібностей. На початку уроку важливе створення ранкового кола, де діти виконують різноманітні вправи на розвиток мовлення та читання. Це допомагає

створити позитивну атмосферу та готує учнів до подальшої навчальної діяльності. Учні розділяються на команди для спільного виконання завдань, що сприяє розвитку комунікативних навичок та взаємодопомозі між однокласниками. Під час уроку використовуються різні методи: рольові ігри, групові проекти, а також практичні заняття та робота з предметами. Це дозволяє учням активно залучатися до процесу навчання та розвивати творчість. Важливо проводити уроки з використанням інтегрованих підходів, де змішуються різні аспекти мовної та літературної освіти, а також інших предметів.

Діяльнісний та мотиваційний напрями застосовуються для створення презентацій до уроків; користування ресурсами Інтернет; використання готових навчальних програм; розробка та використання власних авторських програм та тем. Застосовуються асоціативні малюнки, символи, схеми, опорні слова і графічні організатори, які сприяють згортанню, спрощенню, візуалізації тієї інформації, яку необхідно засвоїти. Сюди належать такі рівні [3, с. 82]:

- навчальний рівень – повідомляє про знання, формує уміння, навички навчальної або практичної діяльності;
- тренажери – призначені для відпрацювання умінь і навичок, повторення та закріплення пройденого матеріалу;
- інформаційно-пошуковий рівень – знаходить інформацію, формує уміння і навички по систематизації інформації;
- демонстраційний рівень – візуалізує об'єкти, явища, процеси з метою їх дослідження та вивчення;
- імітаційний рівень – подає відповідний аспект реальності для вивчення його структурних або функціональних характеристик;
- моделюючий рівень – допомагає моделювати об'єкти, явища, процеси з метою їх дослідження та вивчення;
- навчально-ігровий рівень – призначений для створення навчальних ситуацій, в яких діяльність учнів реалізується в ігровій формі.

Усі перераховані інструменти використовуються як засіб навчання у позакласній роботі, що удосконалює процес викладання; як засіб пізнання навколишньої дійсності і самопізнання, розвитку особистості учня, інформаційно-методичного забезпечення і керування навчально-виховним процесом, комунікацією, процесами контролю, корекції, результатів навчальної діяльності, тестування і психодіагностики, інтелектуального дозвілля.

Ефективне застосування інноваційних методів у позакласній роботі сприяє читачській компетенції. Її основними складниками є [1, с. 14]: усвідомлене творче читання й осмислення літературного твору на особистісному та системному рівнях; розуміння ідейно-тематичного змісту художнього твору, спрямованого на вироблення здатності до діалогу з його автором, героями, добою, культурою, відтворених у ньому; розуміння специфіки художнього твору; уміння інтерпретувати текст твору, залучаючи міжкультурні, міжмистецькі, міжпредметні зв'язки (на генетичному, типологічному рівнях); формування емоційно-оцінювального судження, критичного мислення щодо зображеного в художньому творі, культури поєми, пізнавальних інтересів тощо.

Цікавою є методика «Літературознавчий діалог з текстом». Вона забезпечує компетентне ознайомлення учнів з розвивальним потенціалом літератури, сприяти усвідомленню ними її естетичної природи, пізнавального й виховного характеру, ролі художнього слова у формуванні сильної, високодуховної, національно свідомої особистості. Її зміст спрямований на здобуття учнями знань про літературу як про важливий складник культури, вагомий чинник підвищення загального рівня освіченості, розвитку творчого потенціалу, формування навичок усвідомленого виразного читання та літературознавчого діалогу з текстом [5]. Під час роботи застосовується науковий опис, аналіз, частково контекстуальний розгляд, інтерпретацію, залучення порівняльного та елементів компаративного підходів, добір матеріалів для підтвердження власних припущень, стислий переказ уривків із творів, виразне читання тексту, декламація вивчених поезій різноманітної тематики, вибіркоче читання епізодів твору, читання за ролями, інтерпретаційні завдання за змістом прочитаних творів, обговорення проблемних питань (фронтальне, групове, парне), створення блоккарт, карт думок за змістом прочитаного твору або сприйнятої інформації, добір цитат з твору для підтвердження власних гіпотез, вправи на узагальнення прочитаного тощо.

У процесі опрацювання програмових навчальних тем з української літератури, допоміжну інформацію задля глибокого засвоєння програмового матеріалу можна отримати через сканування QR-кодів, застосування цифрових сервісів Word It Out, Write Comics. Також можна використовувати сервіси для створення «хмаринки слів» (Word It Out, Word Cloud Generation, Word Art, AnswerGarden тощо), ментальних карт (XMind, FreeMind, iMindMap, MindJet Mindmanager,

Edrow Mind Map, Visual Mind тощо), інтерактивних плакатів (Thinglink, Glogster EDU, H5P тощо), коміксів (Bitstrips, Canva, Write Comics, Pixton, StoryboardThat) тощо [2]. Застосування презентацій сприятимуть повторенню й узагальненню вивченого, глибокому осмисленню творчого доробку письменників, розумінню ідейно-тематичного та художнього значення творів. Створення чатів або постерів можна здійснювати в додатках Canva PlayBuzz, Miro, Jamboard; на віртуальних дошках Jamboard, Padlet; Google Forms, Online Test Pad, Poll everywhere тощо.

Ефективність навчання значною мірою залежить від умінь вчителя обрати метод чи прийом навчання в конкретних умовах для кожного уроку, застосувати технології, які б спроектували кінцеві якості учня. Наприклад, у позакласний час актуально застосувати:

– «Інтелектуальну розминку». Підбираємо декілька запитань для розмірковування, які допомагають налаштуватися учням на подальшу роботу.

– «Пінг-понг». Двом учням пропонуємо по черзі задавати один одному запитання з вивченої теми. Наприклад, у 7 класі до творів Т. Шевченка «Чигрине, Чигрине...», П. Куліша «Січові гості», І. Франка «Під оборогом» тощо.

– Метод «Чиста дошка». Перед уроком на дошці записуємо запитання. Якщо учні дали правильну відповідь на запитання, можуть його витерти. Результативність буде бездоганна лише тоді, коли дошка буде невідомою.

– «Лицарський турнір». Учень виходить до дошки «на поєдинок» із вчителем, у ході якого по черзі дають відповіді на поставлені один одному запитання. Запитання мають бути стислими, відповіді – короткими.

– «Впізнай мене». Деяким учням пропонуємо виступити від імені письменників або ж героїв їхніх творів, при цьому не називаючи їх. Інші повинні відгадати прізвище тих, кого зображують.

– «Подвійний щоденник». Використовуємо під час характеристики образів художніх творів. До певної риси характеру літературного героя учні виписують із тексту твору цитату, яка підтверджує її.

– «Фішбоун». Допомагає систематизувати знання учнів з теми уроку. Схематично на дошці малюємо скелет риби. Там, де голова, записуємо проблемне питання. На верхніх кісточках учні записують основні поняття теми, на нижніх – суть даних понять, на хвості – відповідь на поставлене проблемне питання.

– «Створення реклами за прочитаним твором». Сприяє залученню учнів до самостійної роботи

та розвиває уміння презентувати свої самостійно здобуті знання.

– Ток-шоу «Говорять персонажі». Використовуються в 9–11 класах на прикладах творів з позакласного читання. Зокрема творів Сенченка «Діоген», Р. Іванченка «Гнів Перуна», Р. Іваничука «Манускрипт з вулиці Руської», «Вода з каменю», «Четвертий вимір», І. Липи «Світильник неугасимий. Тринадцять притч», Ю. Мушкетика «Смерть Сократа», В. Малика «Чорний вершник», «Горить свіча» тощо.

– Урок-суд. Учні заздалегідь мають розібрати ролі та підготувати ґрунтовну відповідь щодо своєї позиції. Можна розіграти на прикладі окремих творів з української літератури.

Ефективність запропонованих методів полягає в тому, що підвищується ефект навчання, а спільна праця учнів та вчителя у пошуку істини створить масу позитивних вражень.

Цікавою також є проєктна технологія вивчення творів української літератури. Вона синтезує у собі елементи ігрової, пізнавальної, ціннісно-орієнтаційної, навчальної, розвивальної, комунікативної та головної – творчої діяльності. Завдання проєктної технології навчання полягає у пізнанні об'єктів навколишньої реальності, вивчення способів розв'язання проблем та завдань, оволодіння навичками роботи з різноманітними джерелами інформації, у вмінні ставити перед собою цілі, планувати та корегувати навчальну діяльність [10, с. 63].

Також актуальним є комбінування традиційних та новітніх методів у позакласному читанні. Наприклад [6, с. 215]:

Круглий стіл. Створення ситуації, коли учні сидять у колі і обговорюють певний аспект творчості письменника: біографію, позиції та погляди. Можна дати кожному учневі можливість висловити свою думку чи власну інтерпретацію розглянутого уривку із твору, після чого запропонувати обговорення загальних тем.

Дебати. Поділ учнів класу на групи із завданням продемонструвати своє бачення щодо певного питання, пов'язаного із письменником.

Написання есе. Дати учням певне завдання або тезу для опрацювання. Це може бути, наприклад, аналіз конкретного уривку із твору певного автора.

Краудсорсинг ідей – це ще один чудовий спосіб залучити учнів до активної участі та спільної роботи над певним завданням. На уроці літератури рідного краю з творчості Т. Шевченка краудсорсинг ідей можна застосувати наступним чином: брейнштормінг (brainstorming): запро-

понувати учням певну тему чи аспект творчості поета та попросити їх додавати ідеї, асоціації, запитання або свої роздуми щодо цієї теми. Це може бути реалізовано через спеціальні онлайн-інструменти для колективної роботи або просто на дошці в класному приміщенні; формування групових проєктів: учні можуть бути розділені на групи для їхнього створення. Кожна група може додавати свої ідеї і спільно створювати проєкт; використання онлайн-платформ або спеціалізованих онлайн-сервісів для обміну ідеями та спільної роботи, наприклад, Google Документи або спільні дошки для обговорення – це дозволить учням активно співпрацювати над конкретними завданнями; створення спільного ресурсу: учні можуть спільно створити онлайнресурс або електронний банк знань, де вони додають корисні матеріали, інформацію про діяльність Т.Шевченка. Усі ці способи дозволять учням відчувати свою важливість у процесі навчання та сприятимуть активізації, а також обміну думками та ідеями. Відтак комбінація традиційних методів, таких як групові обго-

ворення та літературний аналіз, із новітніми підходами, включаючи використання технологій, творчі завдання та різні форми позакласної активності, дозволить поглибити знання про життя та діяльність науковця рідного краю. Цей підхід сприяє більш активній участі учнів у навчальному процесі та розвитку їхньої творчої мисленнєвої діяльності.

Висновки. Таким чином, застосовуючи запропоновані методи вивчення творів української літератури в позакласній роботі, учні глибше занурюються у вивчення художнього твору, більше звертають увагу на деталі, вдосконалюють вміння і навички виділяти головне, лаконічно формулювати свої думки, проявляють творчі здібності. Разом з тим, стежать за правильністю написання власного тексту, оформлення цитат, визначають правдивість і точність вказаної інформації. Це сприяє всебічному розвитку учнів. Здобувачі освіти не лише читають й аналізують художні твори, але й застосовують знання, вміння й навички з інших дисциплін, мають змогу залучити свої смаки та уподобання до виконання завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ампілогова Л. Інтерактивні технології. *Завуч*. 2004. № 30. С. 13-15.
2. Голоднікова Юлія. Українська медіаосвіта: в пошуках сенсу інновацій. URL: <http://www.mediakrytyka.info/mediafilosofiya/ukrayinska-mediaosvita-u-poshukakh-sensu.html>.
3. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2004. 127 с.
4. Інтерактивні технології навчання: теорія, досвід: Методичний посібник. / Авт.-уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. 2007. 230 с.
5. Корват С.А. Інноваційні технології навчання у процесі розвитку творчих здібностей учнів на уроках української мови та літератури. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Tvo/2011_2/006.pdf
6. Куцевол О.М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія). Київ, 2009. 300 с.
7. Марфинець Н. Інноваційні технології навчання на уроках літературного краєзнавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Випуск 26. Серія «Педагогіка, соціальна робота». С. 120-122.
8. Пометун І.О. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: Наук. метод. посібник. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
9. Пентиліук М.І., Караман С.О. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах. Київ: Ленвіт, 2000. 264 с.
10. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія і практика. Київ: В-во А.С.К. 2002. 136 с.